

Шелестова Л. В.,
*доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ
З МЕТОЮ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Зміст навчання, який відображено у підручниках, є одним із основних засобів впливу на учнів. Він завжди добирається з певною освітньою метою, зокрема і з метою розвитку творчих

здібностей. Він ефективний, якщо відповідає певним загальнодидактичним критеріям: наукова і практична значущість змісту, що включається до основи наук; значущість для гармонійного розвитку особистості й формування її базової культури (самовизначення, здібностей, навичок різних видів діяльності, соціальної активності тощо); відповідність навчального змісту стану сучасних наукових знань; достатність (вилучення занадто складного чи другорядного матеріалу); створення цілісного уявлення про об'єкти пізнання; інформативна вага (суспільна та особистісна значущість, надання переваги загальним, а потім уже частковим знанням); відповідність віковим особливостям учнів [1, 2].

Окрім загальнодидактичних критеріїв вагому роль посідають методичні критерії, специфічні для кожного навчального предмету. Наприклад, критерії добору навчального змісту з літератури такі: художньо-естетична цінність твору; гуманістичний зміст, актуальність для морального виховання учнів; відображення у творі загальнолюдських цінностей; національна своєрідність; місце в творі в історико-літературному процесі, відповідність типовим особливостям творчості автора; достоїнства мови (багатство словника, гнучкість і виразність структури мови письменника), відповідність віковим особливостям учнів [2]. Аналогічно науковцями розроблено критерії добору змісту навчання з історії: типовість явищ та подій; можливість розкриття закономірностей та головних тенденцій розвитку суспільства в цілому та окремих його сторін (економіки, культури тощо) в їх конкретних виявах, характерних для кожного етапу суспільно-економічної формації; дотримання співвідношення кількості відібраних деталей та епізодів загальній кількості відібраних фактів; важливість для формування світогляду учнів; важливість для морального розвитку учнів; цікавість для учнів певного віку [2].

З метою розвитку творчих здібностей учнів окрім загальнодидактичних та методичних критеріїв існує необхідність у використанні специфічного критерію, а саме: забезпечення одиницями знань з гуманітарних предметів можливості для розвитку творчих здібностей учнів [4].

Аналіз змісту підручників для старшокласників з гуманітарних предметів (літератури та історії) засвідчив необхідність його удосконалення з метою розвитку творчих здібностей.

1. Урізноманітнення джерел інформації.

Одним із провідних структурних елементів підручника є навчальний текст, оскільки він є носієм інформації, визначає сутність та обсяг змісту освіти, забезпечує його послідовний та максимально повний виклад. Навчальний текст організовує взаємодію учня з предметним змістом навчального курсу. Не будь-які навчальні тексти здатні виконувати розвивальну функцію, а лише спеціально сконструйовані навчальні тексти, які можуть виступати в якості засобу управління творчим розвитком учнів [3].

Аналіз змісту навчання та підручників для старшої школи з гуманітарних предметів (література та історія) засвідчив, що в них переважає пояснювально-ілюстративний спосіб викладення навчального матеріалу, що не відповідає вимогам до навчального тексту розвивати здатність учня міркувати, обґрунтовувати, доводити.

Розширити можливості змісту навчання з гуманітарних предметів (література, історія) для розвитку творчих здібностей учнів старшої школи можна за рахунок збагачення його новими одиницями знань, новими джерелами інформації, а саме:

- фрагментами художніх, публіцистичних та наукових творів;
- фрагментами історичних документів в оригіналі.

Ознайомлення з різними джерелами інформації сприяє більш цілісному баченню певної ситуації, допомагає глибше зрозуміти певне явище навколишньої дійсності, побачити взаємозв'язки між явищами та об'єктами, що вивчаються.

Окрім того, доповнений у такий спосіб зміст навчання дає змогу залучити учнів до частково-пошукової та творчої діяльності, що сприяє розвитку здібності бачити проблеми та суперечності, здібності висувати гіпотези, переносити знання й уміння в нову ситуацію – тобто в цілому сприятиме розвитку творчих здібностей старшокласників.

2. Використання комплексу допоміжних знань

З огляду на необхідність розвитку творчих здібностей учнів на всіх ланках освіти недостатнім є лише засвоєння учнями основних знань у процесі вивчення гуманітарних предметів. Необхідне також використання комплексу допоміжних знань (логічних, методологічних, філософських, історико-наукових, міжпредметних, оцінних тощо) [2]. У науці також встановлено, що спосіб передачі навчального змісту має неоднаковий емоційний вплив на учнів [4]. Тому врахування цього факту у доборі змісту досить важливе.

Аналіз змісту навчання з окремих гуманітарних предметів (література та історія) та підручників для старшої школи засвідчив, що асортимент одиниць змісту в цілому задовольняє з точки зору вимог розвитку творчих здібностей учнів. Проте їх співвідношення потребує корекції. Автори підручників намагаються створити умови для внутрішньої мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів, використовуючи додаткові засоби передачі інформації, зокрема репродукції картин, інформаційні вставки в основному тексті, витяги з першоджерел. Однак часто цей додатковий матеріал не використовується для розвитку творчих здібностей учнів, а лише ілюструє текст авторів підручника.

Саме тому зміст навчання та зміст підручників доречно збільшити кількість допоміжних знань, доповнити додатковою візуальною та текстовою інформацією, яка би: активізувала мисленнєву діяльність, чуттєву та мотиваційну сфери особистості учня; допомогла б чіткіше та повніше уявити явища та об'єкти, що вивчаються; спонукала до творчості та фантазування.

Доповнений у такий спосіб зміст сприятиме розвитку асоціативного мислення учнів, виступатиме об'єктом для самостійного аналізу та оцінки учнями, у процесі яких буде розвиватися здібність давати оцінні судження, критичність та незалежність мислення.

Таким чином, спираючись на загальнодидактичні, методичні та специфічний критерій, нами обґрунтовано вимоги до удосконалення змісту гуманітарних предметів (літератури та історії) з метою розвитку творчих здібностей старшокласників: урізноманітнення джерел інформації; використання комплексу допоміжних знань.

Загальновідомим положенням у педагогіці є відповідність форм, методів та засобів його змісту. При недостатній відповідності цих компонентів освітнього процесу один одному неможливо забезпечити його ефективність. Зазначене положення стосується і процесу розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільної освіти. Тому важливим завданням є розробка процесуального компоненту підручників.

Ключові слова: зміст навчання, підручники, старшокласники, творчі здібності, розвиток.

Список літератури

1. Ракова Н. А.. Педагогіка сучасної школи: Навчально-методичний посібник. Вітебськ, Видавництво УО «ВДУ ім. П. М. Машерова». 2009. 215 с.

2. Теоретические основы содержания общего среднего образования. Под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера. М., 1983. 352 с.
3. Холодная М. А., Гельфман Э. Г. Развивающие учебные тексты как средство интеллектуального воспитания учащихся. М., 2016. 200 с.
4. Шелестова Л. В. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого підліткового віку в процесі вивчення гуманітарних предметів (інтелектуально- евристичний компонент): дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. К., 1998. 222 с.